

6.0. ОСНОВНИ СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ ЗАШТИТЕ И РАЗВОЈА

Стратегија заштите и развоја подручја Голије ће поштовати:

- **режиме и мере заштите биолошке, геолошке и преоне разноврсности и заштите посебних природних и културно-историјских вредности у циљу очувања и унапређивања специфичних вредности Парка природе и Резервата биосфере;**
- **концепт рационалног одрживог коришћења природних ресурса у складу са националном и регионалном политиком у области социоекономског, еколошког и другог развоја;**
- **обавезу усклађивања коришћења простора са могућностима и ограничењима природних и створених вредности и са потребама социјалног и економског развоја подручја и локалне заједнице.**

Стратегија ће узети у обзир **национални (I категорија) и светски значај природног добра** и потребу његовог укључивања у међународне програме и активности заштите биодиверзитета, развоја планинских подручја и др.

Претходна истраживања, расположива документација, постојећи и планирани развојни програми на свим нивоима, сугестије локалних заједница, као и вредновање природних и створених вредности и развојних потенцијала, намећу следеће закључке који су основа општих и посебних стратешких одредница:

- **планинско подручје које је предмет истраживања, са мањим изузецима, представља целовиту демографску, просторну, фунционалну и природну средину, при чему Парк природе и Резерват биосфере чине део тог јединственог простора;**
- **основни демографски, социоекономски проблеми, као и могући развојни програми, треба да се решавају на јединствен начин на подручју, уз прецизно дефинисање начина и одговарајуће форме управљања и поштовање регионалних специфичности и надлежности локалних органа управе;**
- **развојни програми Републике, као и очекивана подршка из међународних фондова примењује се на подручје у целини.**

Општи и посебни циљеви и критеријуми заштите и развоја дефинисани су и низу усвојених докумената и представљају обавезу при дефинисању основних полазишта ове Стратегије.

Просторни план Републике Србије и друга општа документа дефинишу следеће опште циљеве који се односе на подручје Голије:

- **обезбеђивање квалитетне животне средине;**
- **очување равнотеже екосистема и обнова оних који су нарушени; одржавање биодиверзитета;**
- **заштита, обнова и санација стања живог света, угрожених и ретких биљних и животињских врста;**
- **заштита највреднијих природних добара, природних предела, амбијента и пејсажа око културно-историјских споменика, људским радом створених добара и градитељског наслеђа;**
- **рационално коришћење природних ресурса;**
- **заустављање даље деградације природне средине, посебно ерозије;**
- **развој еколошке етике и знања о последицама и узроцима нарушавања животне средине.**

Општи критеријуми односа према ресурсима на подручјима посебне подразумевају:

- **заштиту биодиверзитета и заштиту посебних природних и културних вредности међународног, националног, регионалног и локалног значаја;**
- **рационално коришћење природних ресурса, које је примерено широј националној и регионалној политици у области социоекономског, еколошког и другог развоја;**
- **одрживи развој заштићених подручја и заштитних зона (зона утицаја) који има позитиван утицај на развој и квалитет живљења, на регионалном и локалном нивоу.**

Акциони Програм за заштиту животне средине (2001) и "Паркови за живот: акција за заштићене области у Европи" истичу да се *"одрживи развој планинских подручја мора посматрати кроз шире просторне комплексе којима припадају, јединствене биогеографске целине, при чему заштита, уређење и одрживо управљање природним ресурсима захтевају регионалну и националну сарадњу и подршку земље"*.

Имплементација постављених циљева спроводи се кроз:

- **заштиту највреднијих станишта уз помоћ проширеног програма "Natura 2000";**
- **успостављање акционих планова ради заштите биодиверзитета;**
- **проширење националних и регионалних програма за даље промовисање одрживог управљања шумама;**
- **увођење мера за заштиту земљишта;**

- координисање напора земаља чланица у разрешавању акцидентата и природних катастрофа.

Међународне организације, различити програми и фондови, активирају и укључују све вредне планинске пределе Европе у трансрегионални развој следећим акцијама: *заштитом планинских региона Европе као значајних економских подручја и подручја очуване и здраве животне средине; промовисањем одрживог развоја и квалитета живота у планинским подручјима; јачањем размена информација и искуства различитих планинских подручја; изградњом основа институционалне политике планинских подручја на националном и интернационалном нивоу, а заједнички циљеви* су садржани у:

- стратешком приступу у постизању еколошких циљева (имплементација регулативе у областима: климе, заштите биодиверзитета и природних богатстава, земљишта, управљања отпадом);
- осигуравању "адекватне и добро организоване мреже заштићених области Европе с циљем да се очува пуни предео и биолошки диверзитет континента";
- управљању заштићеним областима (планирање и уређење, утемељење одговорних институција и служби за заштићене области и дефинисање њихових односа са вишим инстанцама, истраживање и мониторинг, одржавање објеката за заштиту и презентацију заштићених области, образовање о животној средини);
- контролисано коришћењу природних ресурса и др.).

Подручје Голије, *које припада мрежи заштићених подручја Европе*, у развојном смислу треба да задовољи три комплементарне функције и следеће циљеве газдовања према програму "Човек и биосфера" (UNESCO-MAB):

- **функцију конзервације** - очување диверзитета шумских екосистема, флоре и фауне и генетске разноврсности, као допринос очувању пејзажа;
- **функцију развоја** - омогућавање одрживог економског, еколошког и хуманог коришћења укупних потенцијала подручја у складу са еколошким капацитетом, поштујући принцип динамичке трајности;
- **функцију логистичке подршке** - подстицај фундаменталних, операционалних и едукативних истраживања и пројеката на подручју, у тампон и прелазној зони.

Подручје Голија садржи елементе I, IV и V категорије управљања *према Оквиру за класификацију заштићених подручја (IUCN, 1999)*, али се, као целина, класификује у V

категорија управљања чији су циљеви газдовања следећи:

- „очување диверзитета предела, станишта, придружених врста и шумских екосистема;
- очување складне интеракције природе и културе кроз заштиту предела и одржавање традиционалног коришћења земљишта, начина градње као и друштвених и културних манифестација;
- могуће коришћење кроз рекреацију и туризам, у складу са основним квалитетима подручја;
- елиминација и даље спречавање коришћења земљишта и преобимних активности;
- подршка начину живота и економији која је у складу са природом и заштитом друштвеног и културног миљеа заједнице;
- подршка научним и образовним активностима које ће допринети дугорочној добробити локалног становништва и развој јавне подршке заштити таквих подручја;
- допринос добробити локалне заједнице кроз коришћење природних производа (шумских и др.) и услуга".

Полазећи од законске регулативе, донетих докумената која се односе на Парк природе „Голија“ и уважавајући специфичности и сазнања о истраживаном подручју, дефинисани су циљеви и критеријуми заштите и развоја подручја Парка природе "Голија" и Резервата биосфере "Голија-Студеница", као основни постулати за израду Стратегије заштите и развоја и Просторног плана подручја посебне намене:

- **очување, унапређење и заштита биолошке, геолошке, а нарочито предеоно разноврсности;**
- **заштита посебних природних вредности и непокретних културних добара, њихово коришћење у функцији науке, едукације, презентације јавности и рекреације;**
- **очување, заштита и ревитализација цивилизацијско-историјског идентитета људи, територије, особености и динамичности културног предела;**
- **унапређење и одрживо газдовање природним богатствима (земљишта, шуме, флора, фауна, ливаде и пашњаци, воде, ваздух);**
- **подстицање развоја и давање предности активностима које су, по концепту и принципима на којима се заснивају, компатибилне са функцијама подручја посебне намене, а у зависности од карактеристика простора и потреба локалне заједнице;**

- уравнотежено и рационално коришћење територије са становишта просторних заузећа, развоја функционалне мреже насеља, стандарда становништва и односа према средини/окружењу;
- заштита и очување квалитета површинских и подземних вода и стриктна заштита свих резервисаних изворишта водоснабдевања, заштита земљишта, заустављање ерозије и заштита ваздуха,
- управљање свим врстама отпада на еколошким основама;

остваривање позитивних развојних ефеката Парка на развој и квалитет живљења у његовом непосредном окружењу, на регионалном и локалном нивоу;

- дугорочна научна истраживања темељних феномена Парка природе и контролисана едукација.

Стратегија се опредељује за интегративни приступ у заштити, планирању, коришћењу и управљању подручјем посебне намене, који подразумева и обезбеђење услова за оперативно управљање и газдовање овим значајним планинским подручјем.

7.0. СЦЕНАРИО РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ПАРКА ПРИРОДЕ „ГОЛИЈА“

7.1. КОМПОНЕНТЕ СТРАТЕГИЈЕ ДУГОРОЧНОГ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Полазне стратешке одреднице одрживог развоја подручја и Парка природе “Голија” изазивају дилеме далекосежног карактера. Институционално и организационо подручје нема елементе нити испуњава потребне услове за конципирање управљачких, пословних и финансијских планова који би били узајамно прожети и оствариви. Људски фактор, као кључни ресурси, на овом подручју је одсутан. Створени фондови као развојни ресурси су маргинално присутни, а и напуштени. Структура привређивања сведена је на скоро натуралну пољопривредну, сточарску производњу домаћинства која се гасе. Стратешки циљеви су у том контексту неухватљиви, чак и у случају заштићеног добра Парка природе.

Сценарио континуитета досадашњих стагнантних и ретроградних процеса по основним одликама би могао да буде само **песимистички**, без елемената раста, развоја и просперитета са тенденцијом која може довести до развојне изолације подручја.

Такав песимистички сценарио **заосталости**, манифестовао би се кроз:

- депопулацију и демографску ерозију становништва;
- гашење већина непољопривредних активности до маргиналног капацитета, а прелазак туристичке делатности у сферу будућих очекивања;
- неадекватно изграђена и опремљена инфраструктура, првенствено саобраћајна, дуго времена би деловала ограничавајуће за краткорочне економско-развојне акције и подухвате;

- простором делују природне силе, тако да су деловања људског фактора ограничена и смањена, али и спонтана и стихијна, која могу да изазову еколошке поремећаје;
- непостојање свести код становништва о далекосежним позитивним ефектима заштите, а присутно је и неповерење.

Стицај околности указује да би на подручју дуго времена могла бити присутна ситуација друштвено-економске заосталости и просторне изолованости - уколико се не покрене снажна развојна акција, синхронизовано и координирано на свим нивоима одлучивања, уз формирање одговарајућег управљачког механизма и неопходним службама заштите и развоја, и одговарајућих облика партнерства државног и приватног сектора.

Постулати развоја:

- решавање **институционалних проблема** и успостављање таквог облика организовања и управљања подручјем, које ће бити просторно рационално и еколошки заштићено;
- активно и управљачки координирано учешће јавних и приватних субјеката у формираном органу управљања Парком природе “Голија“, са децидније регулисаним службама и надлежностима;
- интерактивно учешће локалних и националних актера одлучивања;
- систем финансијске подршке и стабиловања, који зависи од адекватних пратећих стратешких акција и подухвата у односу на развојне циљеве и развојне приоритете;
- остваривање развојних приоритета у складу са Планом утврђеним локалитетима и режимима заштите.

Развојни правци:

- успостављање и стабилизовање институције Парка природе “Голија“ као развојно-заштитне регионалне организације за планско подручје у целини;
- инфраструктурно изграђивање и опремање подручја да би се смањило степен изолованости и повећао степен отворености и приступачности;
- спречавање даљег смањења броја становништва и мере ревитализације становништва у дужем временском периоду;
- подстицање економског развоја, јачањем приватног сектора производње уз одговарајуће структурне промене, већим степеном диверзификације, оснивањем одговарајућег броја малих и средњих предузећа који ће се наслањати на развојно стабилно и просперитетно предузећа у ближој и даљој околини, уз адекватно привлачење инвестиција активирањем домаћих финансијских средстава и развојних ресурса;
- рационално коришћење природних ресурса и њихова развојно прокламована заштита по утврђеним степенима заштите - уз одговарајућа прилагођавања наметнута потребама већег ангажовања људских ресурса одговарајућег профила знања, стручности и мотивираности;
- развој социјалних служби неопходних за остваривање развојних ефеката и заштите природе и животне средине.

Развојни приоритети:

- уобразани развој туризма (стационарног, викенд и излетничког) као основне развојне делатности, са позитивним утицајем на све сегменте привреде подручја;
- ревитализација пољопривредне производње на сеоским домаћинствима са оснивањем и повезивањем малих и средњих организација оријентисаних на производњу здраве хране са препознатљивим квалитетом и заштитним знаком, у првом реду као допуна туристичкој привреди подручја;
- обнављање, оплемењивање и рационално коришћење шумских ресурса уз строго поштовање критеријума и садржаја заштите природе и животне средине;
- адекватно инфраструктурно опремање са модернизовањем комуникационим системима;
- унапређивање научно-едукативних, здравствено-рекреативних, спорско-рекреативних активности са елементима традиције, културних и духовних вредности

подручја, излетничких и локалних окупљања и манифестација.

7.2. ОРИЈЕНТАЦИОНИ РАЗВОЈНИ ЕФЕКТИ СТРАТЕГИЈЕ ДУГОРОЧНОГ РАЗВОЈА

Пораст становништва. Уважавајући досадашње тенденције смањења броја становништва, али и стратешко опредељење да се оно у ближој и даљој будућности спречи, могуће је, уз одговарајући оптимистички приступ, очекивати да ће се постојећи број становника стабилизovati уз релативно незнатан пораст, пре свега, природним прираштајем.

Пројекција становништва, према томе, предвиђа да ће од **2002.** године када је према Попису подручје Плана Голије насељавало **14.752** становника, до **2011.** године бити **15.050**, а до **2021.** око **15.450** становника. Ова пројекција се може сматрати условном и оријентационом.

Активно становништво (обим и структура).

Активно становништво је, реално говорећи, структурно незапослено. Извори прихода овог становништва везани су за сиву економију. Од укупно активног становништва, знатан део је везан за пољопривредну производњу (процена 1.550), што указује да од пољопривреде живи око 430 домаћинстава. Остала домаћинства се могу категорисати као мешовита, са допунским изворима из пољопривреде, а основним из непољопривредних активности, везано за трговину и неке терцијарне делатности.

Незнатан пораст становништва уз стабилизовање развојних процеса може позитивно утицати на повећање укупног броја активног становништва на овом подручју. Пројекција се бројчано може представити на следећи начин:

Пројекција активног становништва

Година	Укупно активно	Пољопривредно активно	Учешће у укупном (%)
2002	5.750	1.550	39,0
2011	6.020	1.610	40,0
2021	6.490	1.630	42,0

Пројекцијом се предвиђа повећање броја активних становника, са релативном значајним порастом учешћа од 39 на 42%, што подразумева стабилизовање, али и квалитативно мењање броја и структуре запослености.

Запосленост (будући обим и структура). Будућа запосленост становништва кретаће се у распону од 4.500 до 5.000 радника на целокупном подручју, уз веће или мање осцилације укупне и релативне незапослености, која је следствена тржишној привреди. Резерве радне снаге и

могућности њеног привредног активирања у подручју су присутне - што потврђује присуство сиве економије.

Структура запослености биће условљена, не само обимом, него и системом обучавања и преквалификавања потенцијалне радне снаге. Запосленост ће зависити, преваходно, од привредних кретања и структурних промена у подручју, односно више од тражње за радном снагом, него од њене понуде. Тражња за радном снагом диктираће одређени профил и могућност прилагођавања потребама тржишта.

Пројекција структуре запослености по секторима

Годи на	Укупна запосленост	Примарни	Секундарни	Терцијарни	Јавни
2011	4410	880	440	2650	440
2021	4860	860	400	3110	490

Пројекција указује, да ће у структури запослености доминирати терцијални сектор, односно туризам са угоститељством, а следиће га трговина, саобраћај, услужно и производно занатство, те друге пратеће/неопходне делатности кварталног сектора. Следствено томе, евидентно је да се сви сценарији прихватљивог развоја Голије морају заснивати на развоју туризма у свим његовим појавним облицима.

Туризам. Удео туризма са Голије у привреди општина, као приоритетне делатности, треба да постане значајнији. Зависно од локација на којима се инвестира, доћи ће до бржег развоја појединих делова подручја, али је утицај тог развоја на ширем нивоу ограничен.

Према реалним сагледавањима укупан број лежаја на крају планског периода био би од 1200 (од чега је 40% основних смештајних кацитета) до 1500 (од чега је до 60% у основном смештају). Опрез у пројекцијама мора бити посебно наглашен, будући да покушаји афирмације подручја Голије трају већ деценијама, без неког осетнијег помака.

Смештајне јединице, односно кревети средње категорије, били би релативно добро опремљени са пратећом инфраструктуром и јавним службама. Коришћење смештајних јединица је могуће организовати у временском периоду од 90 до 120 дана, што оријентационо износи од 11.000 до 15.000 посетилаца годишње или остваривање од 77.000 до 105.000 ноћења годишње, рачунајући да ће се сваки посетилац задржати просечно 7 дана.

Уважавајући све релевантне услове и реалне могућности у току следећих десет, односно двадесет година, на подручју Голије се може очекивати јачање туристичке делатности, али не

високог нивоа, већ прилагођеног националним условима и стандардима. На подручју Голије не треба очекивати високе категорије туристичких објеката нпр. са пет звездица, али то не искључује и њихову појаву. Исто тако, могуће је развити и ексклузивну туристичку понуду, везано за специфичне рекреативне мотиве подручја.

Оријентациони обим и структура инвестиција.

Предвиђених (изграђених, модернизованих и опремљених) 1.200, односно 1500 смештајних јединица, захтева укупна инвестициона улагања реда величине од 6 до 7,5 милиона евра. Просечно је рачунато, да активирање сваке појединачне смештајне јединице захтева улагања од 5.000 евра. У ову цену нису урачунати трошкови изградње магистралних и регионалних путева, које би морала да финансира Република Србија.

Структурно, око 200 домаћинстава, поред пољопривредне производње, бавило би се и туризмом као допунском делатношћу и располагало би са 600 смештајних јединица, односно кревета, или 300 категорисаних двокреветних соба. Поред ове својеврсне кућне радиности, подигнуте на виши ниво туристичке понуде, смештајне јединице се односе и на пансионе са просечно четрдесет кревета, односно двадесет двокреветних соба и свим неопходним комфоном и садржајима. Могуће је, на читавом подручју очекивати још 15-ак пансиона са укупно 600 лежаја (и са елементима апартманског смештаја) као и укључивањем постојећих викенд објеката у апартмански систем. Стварањем погодних услова за предузимачке акције формирале би се мале и средње привредне организације, односно друштва, али и тзв. породични бизнис (здања хотелског карактера, са могућношћу да имају и ексклузивни карактер).

Шумарство, као организована делатност на нивоу Републике, пратиће своје програме развоја заједно са компатибилним делатностима, а на основу усаглашених секторских планова. С обзиром на степен искоришћености потенцијала, може се са сигурношћу прогнозирајући одређени раст.

Депресирана пољопривреда, неће моћи да да позитивне развојне резултате без непосредног ангажовања и финансијске потпоре државе.

Систем кредитирања и инвестирања. У следећих двадесет година, неопходно је, на подручју Голије инвестирати укупно између 8,5 и 10,5 милиона евра да би се остварио економски развој са повећањем животног стандарда становништва и његово задржавање, евентуално и мањи прилив у ово подручје. Исплативост улагања је могуће пратити кроз програм развоја туристичке делатности, али укупно са осталим пратећим активностима, пољопривредом,

шумарством, као и водопривредом и хидроенергетиком, уз одговарајући развој терцијалних делатности. Сви програми морају бити подвргнути оцени подобности и изводљивости кроз одговарајуће пројекте са пратећим структурним анализама и студијама утицаја на животну средину.

Оријентационо је могуће, сваке године остваривати приходе по основу туристичке понуде у висини од 1.550.000 евра уз реално очекивано коришћење смештајних капацитета, али и свих пратећих услуга, не само ванпансионског карактера. То значи, да би се инвестициона улагања могла исплатити у току од шест до седам година, али уз повољније и стабилизване кредитне услуге банкарског система.

Неопходно је, изнаћи облике регулисања коришћења разноврсних ренти подручја и одговорности за начин компензација и земљишних ренти - што је условљено системом правне регулативе која не постоји или је неделотворна.

7.3. МОГУЋИ ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА

На територији Плана постоји низ активности за које сада, а и у будућности, треба обезбедити изворе финансирања. Држава, која је у процесу транзиције, економско стање привреде, финансијске могућности домаћих банака, стање приватизације друштвених и државних предузећа, политичка позиција земље и важећа законска регулатива, кључни су фактори од којих зависи финансирање инфраструктуре, привреде и јавних служби на простору Голије и околине.

Да би се привукле инвестиције на ово подручје, покренула економска активност и предузимачка психологија формирањем малих и средњих привредних друштава, првенствено породичних фирми, неопходно је формирати и успоставити одговарајуће услове за логистичку подршку и партнерство између јавног и приватног сектора.

Неопходна је сарадња свих, од државе преко локалних самоуправа, привредних субјеката и НВО како би се искористили и активирали сви извори и могућности финансирања развојних пројеката:

- **Финансирање у домену јавног сектора** (школство, здравство, социјална заштита, култура) ће и даље великим делом бити финансирано из буџета државе и локалне самоуправе и малим делом од донација, али се временом очекује и учешће приватног, пре свега домаћег капитала.
- **Финансирање инфраструктуре** ће се покривати буџетским средствима од државног до општинског нивоа, кредитима

домаћих и страних банака и приватним капиталом.

- **Финансирање привредних активности** ће се највећим делом вршити из средстава предузећа, радњи, агенција и других облика привредних организација у различитим облицима својине, кредитима банака, средствима индивидуалних пољопривредних произвођача, а мањим делом од донација. Уколико институционално буде могуће, у наредном периоду би требало ангажовати и задругарски капитал по моделу који је коришћен у Италији и Западној Немачкој после Другог светског рата и другим сличним примерима који су се показали успешним.

- **Приходи привредних субјеката на простору Плана** ће се остваривати од њихових делатности. Приходи државе и локалних јединица самоуправе везани за овај простор ће се остваривати од пореских дажбина и различитих такси (боравишна, еколошка и друге), од различитих концесија и од прихода јавних предузећа.

- **Донације и други видови помоћи** могу се реализовати на основу добрих програма и пројеката преко различитих међународних програма и институција (UNDP, GTZ, WTO, USAID).

- **Финансијске олакшице** се очекују од државе и локалне самоуправе кроз давање пореских олакшица у различитим облицима, када је у питању финансирање пољопривредне производње (ратарске, повртарске, воћарске и сточарске производње), узгоја рибе, као и примарне прераде производа из овог сектора. Извесно је, да ће без учешћа државе и виду олакшица и стимулација, у овим делатностима тешко доћи до опоравка и развоја, имајући у виду да је овај сектор у задњих двадесетак година био запостављен.

Кроз ове механизме је могуће задржавање и повратак млађих категорија становништва и њихово укључивање у привредне активности којима себи могу да обезбеде егзистенцију. Уз туризам који је у смислу запошљавања радно интензивна делатност и који за собом "повлачи" ове делатности могу се створити повољнији услови за младе, нарочито за запошљавање женске радне снаге